

Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΜΕ ΤΑ ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΑ ΖΩΑ

THE RELATIONSHIP BETWEEN PRESCHOOL CHILDREN AND PETS

Ουρανία Μπλαβάκη
Νηπιαγωγός
oblavaki@yahoo.com

Μιχαήλ Καλογιαννάκης
Αναπληρωτής Καθηγητής
Παιδαγωγικό Τμήμα Π.Ε.
Πανεπιστήμιο Κρήτης
mkalogian@uoc.gr

Περίληψη

Στις μέρες μας είναι αποδεκτή η σημαντική επίδραση που έχουν τα ζώα στην συναισθηματική, κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη των παιδιών. Η μελέτη μας αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου προγράμματος το οποίο υλοποιήθηκε σε παιδιά προσχολικής ηλικίας το σχολικό έτος 2019-2020 με βασικό στόχο την ευαισθητοποίηση παιδιών, γονιών και εκπαιδευτικών απέναντι στα ζώα συντροφιάς. Η έρευνά μας αφορά τις στάσεις και τις αντιλήψεις παιδιών προσχολική ηλικίας, γονέων και εκπαιδευτικών για τα κατοικίδια ζώα. Στο άρθρο μας μέσα από τη σχετική βιβλιογραφική επισκόπηση γίνεται αναφορά στα οφέλη που έχει ο άνθρωπος από την αλληλεπίδρασή του με τα ζώα συντροφιάς και παρουσιάζεται η σχέση των ζώων συντροφιάς με τα παιδιά. Στο ερευνητικό μέρος αναλύονται οι στάσεις και οι αντιλήψεις που έχουν τα παιδιά προς τα ζώα και αναλυτικότερα μελετάμε την επιρροή που έχουν τα κατοικίδια ζώα στα παιδιά προσχολική ηλικίας.

Λέξεις κλειδιά

Προσχολική ηλικία, κατοικία ζώα, σχέση ανθρώπου-ζώου.

Abstract

Nowadays, the important effect that animals have on the emotional, social and cognitive development of children is accepted. Our study is part of program implemented in preschool children during the school year 2019-2020 with the main goal of raising the awareness of children, parents and teachers toward pets. Our research concerns the attitudes and perceptions of preschool children, parents and teachers about pet. In our article, through the relevant bibliographic review, reference is made to the benefits that humans have from their interaction with the pet and it is presented the relationship between pets and children. The research part analyzes the attitudes and

perceptions that children have towards animals and in more detail we study the influence that pets have on preschool children.

Key words

Preschool children, pets, people-animal relationship.

0. Εισαγωγή

Αν κοιτάξετε γύρω σας θα παρατηρήσετε ότι πολλές οικογένειες ή άνθρωποι που ζούνε μόνοι τους ή με τον σύντροφό τους έχουν ένα κατοικίδιο ζώο. Έχετε αναρωτηθεί όμως τι προσφέρει ένα ζώο στον ιδιοκτήτη του; Τι προσφέρει ένα ζώο στον άνθρωπο που το φροντίζει και περνάει χρόνο μαζί του, σε εκείνον που αλληλεπιδρά μαζί του ή ακόμη στα παιδιά που έρχονται σε επαφή με τα κατοικίδια ζώα;

Στο άρθρο μας, γίνεται αναφορά στα οφέλη που έχει ο άνθρωπος από την αλληλεπίδρασή του με τα ζώα συντροφιάς σε θέματα που αφορούν τη γενική υγεία, τη φυσική, τη συναισθηματική και τη ψυχολογική ευεξία του ατόμου καθώς και στη σχέση των ζώων με τα παιδιά. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι στάσεις και οι αντιλήψεις που έχουν τα παιδιά προς τα ζώα, τα στάδια αντίληψης των παιδιών για τα ζώα και η επίδραση των κατοικίδιων ζώων στο στρες των παιδιών και ιδιαίτερα στην επιρροή που έχουν τα κατοικίδια ζώα στα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Επιπρόσθετα, παρουσιάζεται συνοπτικά ένα μη χρηματοδοτούμενο ερευνητικό πρόγραμμα που υλοποιήθηκε από το Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης σε παιδιά προσχολικής ηλικίας με τίτλο «*Μαθαίνοντας να ζούμε με τα ζώα: Δράσεις για την ευαισθητοποίηση παιδιών, γονιών και εκπαιδευτικών απέναντι στα ζώα συντροφιάς*» (ΕΥΖΩΩΝ, 2019).

0.1. Εισαγωγή - Η σχέση ανθρώπου-ζώου

Η πρώτη σχέση μεταξύ του ανθρώπου και των ζώων εμφανίστηκε στην προϊστορία και σχετίζεται με την χρησιμοποίηση και την εκμετάλλευση των ζώων για την κάλυψη των βασικών ανθρώπινων αναγκών, όπως είναι η τροφή και η προστασία. Επίσης, η σχέση αυτή επεκτείνεται πολύ πέρα από τις ανάγκες επιβίωσης του ανθρώπου και σχετίζεται με το ευ ζην του. Αυτός ο δεσμός μεταξύ ανθρώπου και ζώων έχει διερευνηθεί επιστημονικά και έχει αποδειχθεί ότι προσφέρει σημαντικά σωματικά, ψυχολογικά και φυσιολογικά οφέλη για την ανθρώπινη ευημερία. Μία σημαντική διάσταση της σχέσης αυτής είναι και η αξιοποίηση των ζώων για εκπαιδευτικούς σκοπούς (Παπαδοπούλου, 2003).

Στο πλαίσιο αυτό περιλαμβάνεται η μελέτη των παιδιών για την εξοικείωσή τους με τους ζωντανούς οργανισμούς, την συμμετοχή τους σε έρευνες και πειράματα καθώς και η συμμετοχή των μαθητών σε διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα με

στόχο την ευαισθητοποίηση και την καλλιέργεια σεβασμού και υπεύθυνης συμπεριφοράς των παιδιών απέναντι στα άλλα ζώα και κατ' επέκταση στην φύση (Παπαδοπούλου, 2003, Κρυσταλλίδου, 2016, Hochhausen et al., 2007, DeLoache, Pickard & LoBue, 2011, Rigney & Callanan, 2011)).

1. Θεωρητικό πλαίσιο

1.1. Τα οφέλη της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με τα ζώα

Ο δεσμός ανθρώπου-ζώου είναι ιδιαίτερα σημαντικός αφού τα κατοικίδια ζώα όχι μόνο παρέχουν συντροφιά στους ιδιοκτήτες τους αλλά και «χρησιμοποιούνται» και για θεραπευτικούς λόγους. Όπως προκύπτει από διάφορες έρευνες ένα ζώο αποτελεί σημαντική βοήθεια για αρρώστους καθώς και για εκείνους που νιώθουν μοναξιά. Τα θετικά στοιχεία που εκλαμβάνει ο άνθρωπος από την αλληλεπίδρασή του με τα ζώα αγγίζουν τη γενική υγεία, τη φυσική ευεξία, τη συναισθηματική ευεξία καθώς και την ψυχολογική υγεία (Wishon, 1987). Επιπρόσθετα, ενήλικοι και ηλικιωμένοι επισκέφτηκαν τον γιατρό τους λιγότερο συχνά κατά την διάρκεια ενός έτους και/ή χρησιμοποίησαν λιγότερα φάρμακα ή έστω λιγότερες ποσότητες φαρμάκων σε σύγκριση με τους μη ιδιοκτήτες ζώων (Tardif-Williams & Bosacki, 2015).

Τα κατοικίδια ζώα επηρεάζουν την υγεία της οικογένειας στην οποία μεγαλώνουν αφού θεωρείται ότι μειώνεται η πιθανότητα εμφάνισης μιας αρρώστιας καθώς και οι στρεσογόνες καταστάσεις. Επίσης, αποτελούν πηγή σταθερότητας, προσφέρουν ασφάλεια στον ιδιοκτήτη τους, προωθούν την άσκηση και παράλληλα στα ζώα αρέσει να τα αγγίζουμε, γεγονός που προσφέρει θετικές επιδράσεις στην υγεία του ανθρώπου (Wishon, 1987, Tardif-Williams & Bosacki, 2015).

Οι Beck & Katcher (1983) πραγματοποίησαν μία έρευνα για να αναζητήσουν τα αποτελέσματα που έχει η αφή και η ομιλία σε ένα κατοικίδιο ζώο στην πίεση του αίματος του ανθρώπου. Μέτρησαν την πίεση του αίματος κατά τη διάρκεια που τα άτομα έπαιζαν με το κατοικίδιο αλλά και όταν μιλούσαν στο κατοικίδιο. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η αιματολογική πίεση είχε πιο υψηλές τιμές όταν τα υποκείμενα ήταν είτε ανενεργά είτε διάβαζαν ένα βιβλίο ή απλά μιλούσαν σε σχέση με εκείνη την πίεση που το υποκείμενο ασχολούνταν με το κατοικίδιό του (Wishon, 1987). Έρευνες θεωρούν ότι τα ζώα συντροφιάς είναι ικανά να βελτιώσουν την βραχυπρόθεσμη φυσική ευεξία (για παράδειγμα, προσφέρουν οφέλη για την υγεία που διαρκούν για δευτερόλεπτα ή λεπτά) (Wells, 2009). Η δράση του χαϊδέματος ενός ζώου έχει αποδειχθεί ότι προκαλεί παροδικές μειώσεις της αρτηριακής πίεσης και του καρδιακού ρυθμού (Wells, 2009).

Επιπρόσθετα, οι ταινίες με ζώα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μία πιθανή εναλλακτική λύση σε καταστάσεις που κυριαρχεί είναι το άγος. Οι DeSchraver & Riddick (1990) ανέφεραν μειώσεις στο ψυχολογικό στρες των ηλικιωμένων που είχαν εκτεθεί

σε ταινίες ψαριών που κολυμπούσαν στο ενυδρείο. Ο Wells (2005) διαπίστωσε ότι η καταγραφή βίντεο των ψαριών, πουλιών και των μαϊμούδων αποδέσμευσε τους συμμετέχοντες από το άγχος της δυνατής ανάγνωσης πολύ περισσότερο από την έκθεση σε κινούμενες εικόνες ανθρώπων ή κενών τηλεοπτικών οθόνων (Wells, 2009). Επίσης, μελετήθηκε η σχέση μεταξύ των κατοικίδιων ζώων και την φυσική ευεξία με στόχο να δουν αν τα ζώα συντροφιάς μπορούν να προλάβουν κακές καταστάσεις στην υγεία του ανθρώπου. Όπως υποστηρίζεται οι άνθρωποι που έχουν κατοικίδιο ζώο έχουν ένα πιο υγιές σώμα σε σχέση με αυτούς που δεν έχουν και πρόσφατες έρευνες θεωρούν την έμμεση έκθεση σε αλλεργιογόνα κατοικίδιων ζώων κατά την περίοδο της παιδικής ηλικίας μπορεί να συμπεράνει χαμηλότερο κίνδυνο ανάπτυξης αλλεργικής ευαισθητοποίησης (Wells, 2009).

Αναμφισβήτητα, η συντροφιά των ζώων φαίνεται να ικανοποιεί σημαντικές ανάγκες μας. Τα κατοικίδια κατά κάποιο τρόπο μας παρέχουν μία ασφαλέστερη αντίληψη της πραγματικότητας, κάτι το οποίο μας συνδέει στην κοινότητα της φροντίδας, της ανησυχίας και της θυσίας καθώς και στις έντονες συναισθηματικές σχέσεις. Τα ζώα έχουν απεριόριστη δυνατότητα για αποδοχή, λατρεία, προσοχή, συγχώρεση και άνευ όρων αγάπη (Wishon, 1987, Brown & Rhodes, 2006). Τα κατοικίδια παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή των παιδιών που είναι μοναχικά, με ψυχικές διαταραχές ή παραβατικά. Αυτά τα νεαρά άτομα συνήθως παρουσιάζουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και έχουν δυσκολία να διατηρήσουν μία οποιαδήποτε σχέση. Τα άτομα αυτά συχνά υποφέρουν από περιθωριοποίηση και παραμέληση όχι μόνο από τους γονείς αλλά και από τους ανθρώπους που είναι υπεύθυνοι για την μόρφωσή τους (Wishon, 1987, Hochhausen et al., 2007). Τα ζώα μπορούν να συντελέσουν με έναν μοναδικό τρόπο στην κάθε θεραπεία και να κάνουν τους ανθρώπους να νιώσουν ασφαλείς και αγαπητοί. Η αγάπη που προσφέρουν τα κατοικίδια είναι απαλλαγμένη από την δυσπιστία και το φόβο, δύο συναισθήματα που συνήθως υπάρχουν στις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων (Henry & Crowley, 2011)

Τα ζώα συντροφιάς είναι ικανά να διευκολύνουν ορισμένες πτυχές της φυσικής υγείας των ανθρώπων αλλά μπορούν επίσης να συμβάλουν στην ψυχολογική ευημερία των ανθρώπων (Brown & Rhodes, 2006, Wells, 2009). Έρευνες έχουν δείξει ότι τα ζώα μπορούν να βελτιώσουν τις επιπτώσεις των αγχωτικών καταστάσεων της ζωής (όπως είναι ένα πένθος ή ένα διαζύγιο), να μειώσουν τα επίπεδα του άγχους, και της κατάθλιψης, να ελαχιστοποιήσουν το συναίσθημα της μοναξιάς και της απομόνωσης, ενισχύοντας έτσι συναισθήματα όπως η αυτονομία, η ικανότητα και η αυτοεκτίμηση (Brown & Rhodes, 2006). Επιπλέον, τα κατοικίδια ζώα είναι ικανά να αυξήσουν τις κοινωνικές επαφές του ιδιοκτήτη τους. Η ικανότητα αυτή των ζώων είναι ίσως πιο εμφανής σε άτομα με αναπηρίες που τυχαίνει να έχουν ένα ζώο «υπηρεσίας». Για αυτό πολλές είναι οι οργανώσεις που εκπαιδεύουν σκυλιά και άλλα ζώα όπως είναι οι μαϊμούδες, για να βελτιώσουν τις οπτικές, ακουστικές ή/και τις δυνατότητες κινητικότητας των κατόχων τους (Wells, 2009).

2. Κατοικίδιο Ζώο και Παιδί

Τα κατοικίδια ζώα μπορούν να προσφέρουν τον «καταλύτη», μέσω της διέγερσης και της ανατροφοδότησής τους, για αναπτυξιακές αλλαγές στις ψυχικές δομές των παιδιών οι οποίες οδηγούν στην αναδιοργάνωση και την πρόοδο (Hendrix & Poresky, 1990). Σύμφωνα με τους Beck & Katcher (1983), μέσω της ομιλίας, της αφής, της φροντίδας και της συντροφιάς τα κατοικίδια ζώα είναι ικανά να βοηθήσουν στη διατήρηση της υγείας των παιδιών. Όπως επισημαίνουν μία τόσο απλή δραστηριότητα μπορεί να απομακρύνει τα παιδιά από σωματικά και ψυχικά προβλήματα που επιφέρουν η μοναξιά και η απομόνωση (Beck & Katcher, 1983). Επίσης, τα παιδιά με κάποιο είδος αναπηρίας είχαν σημαντικά αυξημένες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με τους ενήλικες όταν είχαν μαζί τους ένα σκύλο (Hendrix & Poresky, 1990, Hochhausen et al., 2007, DeLoache, Pickard & LoBue, 2011, Rigney & Callanan, 2011).

2.1. Στάσεις και αντιλήψεις για τα ζώα

Ο βασικός λόγος για τον οποίο είναι σημαντικό να γνωρίζει κάποιος τις αντιλήψεις ενός ανθρώπου ή τις στάσεις του προς τα ζώα είναι γιατί αυτές μπορούν να επηρεάσουν τις συμπεριφορές του απέναντι στα ζώα σε διάφορες καταστάσεις (Almeida, Vasconcelos & Strecht-Ribeiro, 2015). Έχοντας ως βάση την ηλικία ο Kellert (1985) εξέτασε 267 παιδιά από το Connecticut των Ηνωμένων Πολιτειών και αναγνώρισε τρία στάδια ανάπτυξης της αντίληψης των παιδιών για τα ζώα. Μεταξύ της ηλικίας 6-9 ετών, οι σχέσεις που εδραιώνονται είναι πιο αποτελεσματικές βάση της φροντίδας και της ενσυναίσθησης που έχουν τα παιδιά προς τα ζώα. Έπειτα, κατά την ηλικία των 10-13 ετών, αναπτύσσεται περισσότερο το ενδιαφέρον του παιδιού για τα ζώα και θέλει να μάθει περισσότερες πληροφορίες για αυτά και τέλος μεταξύ της ηλικίας 14-16 ετών υπάρχει μία ανάπτυξη της ηθικής ανησυχίας και της οικολογικής εκτίμησης. Δυστυχώς, οι επιπτώσεις αυτών των τριών σταδίων που αφορούν τις αντιλήψεις απέναντι στα ζώα δεν έχουν συζητηθεί αναλυτικά, αν και η αύξηση των γνώσεων συσχετίζεται με την άνοδο των δεοντολογικών ανησυχιών μπορεί να υποδηλώνει αύξηση των θετικών στάσεων απέναντι στα λιγότερα δημοφιλή ζώα καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν (Almeida, Vasconcelos & Strecht-Ribeiro, 2015). Αξιοσημείωτο είναι ότι οι Αμερικάνοι Αφρικανικής καταγωγής σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό που βρίσκονται στην ίδια κοινωνικοοικονομική κατάσταση παρουσίασαν περισσότερο ενδιαφέρον, γνώσεις και εμπλοκή με την άγρια ζωή.

2.2. Η επίδραση των κατοικίδιων ζώων στο στρες των παιδιών

Τα φυσιολογικά προσαρμοστικά πρότυπα ανταπόκρισης σε αγχωτικά γεγονότα ξεκινούν από την παιδική ηλικία και την πρώιμη παιδική ηλικία. Τόσο οι φυσιολογικές όσο και οι ψυχολογικές συνέπειες μπορούν να οδηγήσουν σε ακατάλληλες αντιδράσεις και στη δυσφορία επηρεάζοντας έτσι κάθε σύστημα οργάνων στο σώμα ενός

παιδιού (Hansen, Messinger, Baun & Megel, 1999). Τα θετικά αποτελέσματα που προσφέρουν τα ζώα συντροφιάς στα παιδιά μπορεί να οφείλονται στο γεγονός ότι τα ζώα μπορούν και λειτουργούν ως εμπνευστές και διευκολυντές στις σχέσεις που έχουν οι άνθρωποι μεταξύ τους. Η παρουσία του συνοδευτικού σκύλου μπορεί να χρησιμεύει ως απόσπαση της προσοχής από το ξένο ή τρομακτικό περιβάλλον και τις αντίστοιχες διαδικασίες αφού το παιδί θεωρεί «φίλο» του το ζώο στο παράξενο κόσμο της κλινικής (Hansen et al., 1999).

Ίσως οι παρεμβάσεις με τη βοήθεια των ζώων να ακούγονται ως κάτι πρωτοποριακό στην πραγματικότητα αν ψάξει κανείς πολύ βαθιά θα δει ότι αυτές οι σκέψεις έχουν ξεκινήσει από τα τέλη του 1700 (Henry & Crowley, 2013). Ο Levinson ήταν ο πρώτος κλινικός ψυχολόγος ο οποίος εξήγησε τον τρόπο με τον οποίο τα ζώα συντροφιάς θα ήταν ικανά να επιτύχουν την αποκατάσταση ενός εξεταζόμενου. Ο ίδιος παρακολουθούσε ένα διαταραγμένο παιδί και παρατήρησε ότι παρουσίαζε μεγαλύτερη πρόοδο όταν στις θεραπευτικές συνεδρίες του παιδιού ήταν παρόν το σκυλί του, ο Jingles. Έτσι, ο κλινικός αυτό ψυχολόγος έβγαλε το συμπέρασμα ότι το ζώο είναι ικανό να βοηθήσει στο να φτιαχτεί και έπειτα να γίνει πιο εύκολη η σχέση μεταξύ ασθενούς και θεραπευτή. Το ζώο λειτουργεί ως μία γέφυρα που συνδέει αυτούς τους δύο. Μάλιστα, ο Levinson, το 1962 δημοσίευσε το βιβλίο με τίτλο «*Το σκυλί ως συν-θεραπευτής*» (Henry & Crowley, 2013). Επιπρόσθετα, οι φυσιολογικές επιπτώσεις της παρουσίας ενός ζώου και συγκεκριμένα ενός σκύλου, περιλαμβάνουν μειωμένη αρτηριακή πίεση και καρδιακό ρυθμό αφού κατοικίδια ζώα μειώνουν την καρδιακή ανπίδραστικότητα ενεργώντας ως παράγοντες άνεσης, ασφάλειας καθώς και χαλάρωσης (Hansen et al., 1999).

2.3. Κατοικίδια ζώα και παιδιά προσχολικής ηλικίας - Επίδραση των ζώων στην ανάπτυξη των παιδιών

Η σημασία των δεξιοτήτων ανάληψης ρόλων στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών έχει τεκμηριωθεί επαρκώς καθώς και έχει αποδεδειχθεί ότι η ανάπτυξη δεξιοτήτων ανάληψης ρόλων εξαρτάται από την ποιότητα και την ποσότητα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων που απαιτούν την εξέταση εναλλακτικών προοπτικών (Bailey, 1987). Έρευνα στην Αμερική με παιδιά προσχολικής ηλικίας η οποία διήρκησε περίπου 6 εβδομάδες αφορούσε την έκθεση σε ένα δομημένο πρόγραμμα σπουδών για τα ζώα και την φροντίδα των κατοικίδιων ζώων. Τα τρία ξεχωριστά εργαλεία που αξιολογούσαν συναισθηματικές, αντιληπτικές και γνωστικές ικανότητες των παιδιών χορηγήθηκαν πριν, κατά την διάρκεια και μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος (Bailey, 1987). Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η ομάδα που είχε την επαφή με το κουτάβι βελτίωσε σημαντικά και διατήρησε υψηλότερες βαθμολογίες στο συναισθηματικό έργο ανάληψης ρόλων καθώς και παρατηρήθηκε ότι η βελτίωση αυτή ήταν υψηλότερη από της ομάδας που δεν είχε κάποια επαφή με κατοικίδιο ζώο και

ακόμα υψηλότερη από την ομάδα ελέγχου. Αυτά τα δεδομένα δείχνουν ότι η εκπαίδευση των παιδιών για τα ζώα και η έκθεσή τους σε ένα κατοικίδιο ζώο και σε συνδυασμό με την βιωματική εμπειρία αποτελούν πολύτιμα εργαλεία για την ανάπτυξη και την ενθάρρυνση της ενσυναίσθησης (Bailey, 1987, Paul & Serpell, 1993).

Προκειμένου να διερευνηθεί η επίδραση των ζώων στην ανάπτυξη των παιδιών, είναι αναγκαίο να περιγράψει πως αναπτύσσονται τα παιδιά χρησιμοποιώντας το μοντέλο Belsky (1984 σπ. Αναφ. στο Endenburg & Lith, 2011) το οποίο είναι ένα μοντέλο διαδικασίας, για να εξηγήει τις μεταβλητές που επηρεάζουν την ανάπτυξη των παιδιών. Τα παιδιά πρέπει να έρθουν σε επαφή με εργασίες που σχετίζονται με τη γνωστική, τη συναισθηματική αλλά και την κοινωνική ανάπτυξη οι οποίες ουσιαστικά αντιπροσωπεύουν ορόσημα στην ανάπτυξή τους. Σύμφωνα με τον Belsky (1984 σπ. αναφ. στο Endenburg & Lith, 2011), τρεις είναι οι βασικοί τομείς των μεταβλητών που αλληλεπιδρούν για να επηρεάσουν αυτή τη διαδικασία: (1) τα χαρακτηριστικά του παιδιού, (2) οι προσωπικές ψυχολογικές πηγές από τους γονείς και (3) οι πηγές του άγχους και οι υποστήριξη που τους παρέχεται. Τα χαρακτηριστικά του παιδιού περιλαμβάνουν (τουλάχιστον εν μέρει) καθορισμένους παράγοντες (όπως είναι η ιδιοσυγκρασία και η νοημοσύνη), που επηρεάζουν την ανάπτυξη του παιδιού, είναι σχετικά σταθεροί και επηρεάζονται ελάχιστα από άλλες μεταβλητές όπως είναι η γονική μέριμνα. Από τους προσωπικούς ψυχολογικούς πόρους των γονέων, η «προσωπικότητα», η «εργασία των γονέων», οι «συζυγικές σχέσεις» και το «στυλ γονικής μέριμνας» είναι οι σημαντικοί παράγοντες και οι κύριες πηγές άγχους αλλά και υποστήριξης. Επίσης, το «κοινωνικό δίκτυο» και οι «συνομήλικοι» μπορεί να έχουν σημαντικό ρόλο. Τα κοινωνικά δίκτυα μπορεί να είναι για παράδειγμα μία θρησκευτική ομάδα, οι συνάδελφοι ή οι αθλητικοί σύλλογοι και σαφώς διαφέρουν ανάλογα με το άτομο (Endenburg & Lith, 2011).

Όταν μιλάμε για την «ανάπτυξη παιδιών» εννοούμε έναν συνδυασμό κοινωνικής, συναισθηματικής και γνωστικής ανάπτυξης. Η κοινωνική-συναισθηματική ανάπτυξη μπορεί να μετρηθεί από την αυτοεκτίμηση και τον θετικό κοινωνικό προσανατολισμό του παιδιού, αλλά οι κοινωνικές δεξιότητες και η αίσθηση της κοινωνικής ηθικής ή ηθικής ευθύνης μπορούν επίσης να συμβάλουν στην οικοδόμηση της αυτοεκτίμησης. Το πώς αναπτύσσεται ένα παιδί επηρεάζεται επίσης από το κοινωνικό δίκτυο του παιδιού: η κοινωνική ανάπτυξη ενός παιδιού χωρίς φίλους είναι αρκετά διαφορετική από εκείνη ενός παιδιού με πολλούς φίλους. Για παράδειγμα, η υποστήριξη που παρέχεται από τα κοινωνικά δίκτυα μπορεί να ενισχύει την αυτοεκτίμηση και να συμβάλει στην ψυχική υγεία, πιθανώς παρέχοντας μια προστατευτική λειτουργία έναντι του ψυχοκοινωνικού στρες (Endenburg & Lith, 2011).

Τα ζώα συντροφιάς μπορούν να διαδραματίσουν έναν ξεχωριστό ρόλο στη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, ιδιαίτερα στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης για τους άλλους, της αυτονομίας και την ενσυναίσθησης. Ο Bergesen (1989 σπ. αν. στο

Endenburg & Lith, 2011) διαπίστωσε ότι οι βαθμολογίες αυτοαξιολόγησης των παιδιών αυξήθηκαν σημαντικά. Επίσης, ο Bryant και ο Whorley (1989 1989 σπ. αν. στο Endenburg & Lith, 2011) βρήκαν ότι τα παιδιά που χρησιμοποιούσαν τα ζώα συντροφιάς για συναισθηματική υποστήριξη σχετίζονται σαφέστερα με μια καλή εμπειρία τέτοιας υποστήριξης από τους γονείς τους και μπορούσαν καλύτερα να λάβουν αυτού του είδους την υποστήριξη από τα ζώα συντροφιάς. Ακόμη, οι Poresky & Hendrix (1989) διαπίστωσαν ότι εκείνα τα παιδιά με ζώα συντροφιάς και ένα καλύτερο περιβάλλον στο σπίτι έδειξαν υψηλότερες βαθμολογίες ανάπτυξης παιδιών προσαρμοσμένες στην ηλικία. Έτσι, φαίνεται ότι ένα καλό περιβάλλον κάνει τα παιδιά πιο δεκτικά στην κοινωνική υποστήριξη που παρέχουν τα ζώα συντροφιάς (Endenburg & Lith, 2011).

Ως κοινωνική ικανότητα νοείται η προϋπόθεση της κατοχής των κοινωνικών, συναισθηματικών και πνευματικών δεξιοτήτων και συμπεριφορών που απαιτούνται για να πετύχει ως μέλος της κοινωνίας. Η κοινωνική επάρκεια θα διευκολύνει τα παιδιά να ανήκουν σε ένα κοινωνικό δίκτυο, το οποίο το ίδιο θα μπορεί να παρέχει υποστήριξη και υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής υποστήριξης που σχετίζονται με θετικά αποτελέσματα σε διάφορες ασθένειες και επιπτώσεις στην μείωση του στρες (Endenburg & Lith, 2011).

Τα ζώα συντροφιάς ενισχύουν τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ ανθρώπων και αυξάνουν ή ενισχύουν τα κοινωνικά δίκτυα και τις κοινωνικές παροχές στα παιδιά, αυξάνοντας την ψυχολογική τους ευημερία. Τα μέτρα κοινωνικής επάρκειας περιλαμβάνουν επίπεδα κοινωνικών δεξιοτήτων που παρατηρούνται ή έχουν αναφερθεί, κοινωνικές προτιμήσεις, κατάσταση συνομηλικών φιλο-κοινωνική συμπεριφορά ή κατάλληλη αναπτυξιακή συμπεριφορά κοινωνικού παιχνιδιού (π.χ. κοινωνική προσποίηση ή συνεταιριστικό παιχνίδι για παιδιά προσχολικής ηλικίας) (Endenburg & Lith, 2011, Nikolaeva, 2008).

Τα παιδιά που έχουν ζώα συντροφιάς τείνουν να έχουν υψηλότερο δείκτη ενσυναίσθησης από τα παιδιά που δεν έχουν κάποιο ζώο. Αναλυτικότερα, σε μελέτη των Ascione & Weber (1996) διαπιστώθηκε ότι οι ανθρωπιστικές στάσεις παρέμεναν κατά τη διάρκεια μια μετά-δοκιμής που πραγματοποιήθηκε στο δεύτερο έτος παρακολούθησης, αλλά δεν αφορούσε συγκεκριμένα την ενσυναίσθηση. Η έρευνα έδειξε ότι τα παιδιά που έχουν θετική στάση απέναντι στα ζώα συντροφιάς είναι πιο ενσυναίσθητα από εκείνα που έχουν αρνητική ή λιγότερο θετική στάση. Επιπλέον, τα μικρά παιδιά με ισχυρό δεσμό ή στενή σχέση με το ζώο συντροφιάς τους σημείωσαν υψηλότερα ποσοστά ενσυναίσθησης από τα παιδιά με αδύναμη σχέση με το ζώο συντροφιάς του και με τα παιδιά χωρίς κάποιο ζώο συντροφιάς (Endenburg & Lith, 2011, Nikolaeva, 2008).

Η ηλικία μπορεί επίσης να επηρεάσει την κοινωνική συμπεριφορά. Σε μία μελέτη στην οποία τα ζώα (κυρίως σκύλοι) ήταν παρόντα σε σχολικές τάξεις, οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν υψηλότερη κοινωνική ένταξη και μείωση του αριθμού των επιθετικών

παιδιών (Melson, 1991 οπ. αν. στο Endenburg & Lith, 2011). Η μέση ηλικία των παιδιών ήταν 6,7 ετών. Ο Melson (1991) διαπίστωσε ότι τα αγόρια 5 ετών και τα αγόρια και κορίτσια πέμπτης τάξης που ήταν προσκολλημένα σε ένα ζώο συντροφιάς σημείωσαν υψηλότερη βαθμολογία για τα μέτρα ενσυναίσθησης κάτι που δεν είναι ξεκάθαρο για τα παιδιά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Επίσης, διαπίστωσε ότι η αντιληπτική συναισθηματική και γνωστική ικανότητα των παιδιών δημοτικού σχολείου σχετίζεται με την προσκόλλησή τους σε ένα ζώο συντροφιάς. Κατά συνέπεια, άλλοι παράγοντες, όπως η ηλικία, θα μπορούσαν να έχουν μεσολαβητική επίδραση στη σχέση μεταξύ ζώων συντροφιάς και ενσυναίσθησης (Endenburg & Lith, 2011).

Αρκετές είναι οι μελέτες που έχουν διερευνήσει την επίδραση των ζώων συντροφιάς στην κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, αλλά λίγες έχουν διερευνήσει την επίδρασή τους στη γνωστική ανάπτυξη. Οι Poresky, Hendrix, Mosier, Samuelson (1987) διαπίστωσαν ότι η βελτιωμένη γνωστική ανάπτυξη συνδέθηκε με τον δεσμό μεταξύ των παιδιών και των ζώων συντροφιάς. Έχει προταθεί ότι η ιδιοκτησία ζώων συντροφιάς μπορεί να διευκολύνει την απόκτηση γλώσσας και να ενισχύσει τις λεκτικές δεξιότητες στα παιδιά. Αυτό θα συνέβαινε ως αποτέλεσμα της λειτουργίας του ζώου συντροφιάς τόσο ως αποδέκτης του μικρού παιδιού όσο και ως ελκυστικό λεκτικό ερέθισμα, προκαλώντας επικοινωνία από το παιδί με την μορφή επαίνων, εντολών, ενθάρρυνσης και τιμωρίας (Endenburg & Lith, 2011).

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η έρευνα των Nathanson, Castro, Friend, McMahon (1997) για τα προγράμματα που υλοποιούνται θεραπείες με τη βοήθεια ζώων (Animal Assisted Therapy-AAT) καθώς και με την παρουσία ζώων (Animal Assisted Activities-AAA). Τα ζώα συντροφιάς (καθώς και τα δελφίνια) έχουν χρησιμοποιηθεί για να αυξήσουν την διάρκεια συγκέντρωσης των παιδιών και ως κίνητρο για να βοηθήσουν τα παιδιά να μάθουν. Μερικά άτομα με σοβαρές αναπηρίες έχουν πρόβλημα με την συγκέντρωση και όχι με την επεξεργασία πληροφοριών. Οι Nathanson et al. (1997) διαπίστωσαν ότι άτομα αυτά συγκεντρώνονταν καλύτερα όταν δούλευαν με δελφίνια επειδή ενδιαφέρονταν για το δελφίνι. Επιπλέον, είχαν περισσότερα κίνητρα να μάθουν με το να τους επιτρέπουν να παίζουν και να κολυμπούν με το δελφίνι και αυτό ο τρόπος ήταν 2-10 φορές πιο αποτελεσματικός από τις παραδοσιακές μορφές θεραπειών Nathanson et al. (1997).

3. Το πρόγραμμα «Μαθαίνοντας να ζούμε με τα ζώα»

3.1. Εισαγωγικά στοιχεία για το πρόγραμμα

Το ερευνητικό μη χρηματοδοτούμενο πρόγραμμα με τίτλο «Μαθαίνοντας να ζούμε με τα ζώα: Δράσεις για την ευαισθητοποίηση παιδιών, γονιών και εκπαιδευτικών απέναντι στα ζώα συντροφιάς» <http://eyzwwn.edc.uoc.gr> του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης έχει ως βασικό σκοπό να μελετηθούν οι αντιλήψεις και οι στάσεις των μικρών παιδιών, των γονιών τους και

των εκπαιδευτικών απέναντι στα ζώα συντροφιάς πριν και μετά την υλοποίηση κατάλληλων διδακτικών παρεμβάσεων σχεδιασμένων από την επιστημονική ομάδα του προγράμματος. Βασικός στόχος είναι τα παιδιά, οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς όχι μόνο να ενημερωθούν αλλά και να προβληματιστούν για τις σωστές στάσεις και αξίες που πρέπει να έχει ο άνθρωπος απέναντι στα ζώα συντροφιάς. Επίσης, σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς των σχολείων που συμμετείχαν στην ομάδα του ΕΥΖΩΩΝ (2019) εφαρμόζεται ένα κατάλληλα διαμορφωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο στοχεύει στην ευαισθητοποίηση των παιδιών απέναντι στα ζώα συντροφιάς. Το πρόγραμμα μπορεί να διαρκέσει από 3 έως 6 μήνες ανάλογα με τις ανάγκες και το ενδιαφέρον παιδιών και εκπαιδευτικών και ξεκινήσει το σχολικό έτος 2019-2020 (ΕΥΖΩΩΝ, 2019).

3.2. Σκοπός - Συμμετέχοντες - Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Σκοπός του προγράμματος ΕΥΖΩΩΝ (2019) είναι να διερευνηθούν οι αντιλήψεις και οι στάσεις μικρών παιδιών (ηλικίας 4-7 ετών), γονέων και εκπαιδευτικών για τα ζώα συντροφιάς. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν πριν την έναρξη του εκπαιδευτικού προγράμματος ενώ στο αρχικό σχεδιασμό είχε προγραμματιστεί να επαναχορηγηθούν τα ίδια τεστ κατά την ολοκλήρωση του προγράμματος. Το τελευταίο δεν κατέστη δυνατό λόγω της υγειονομικής κρίσης (COVID-19).

Τα ερευνητικά εργαλεία απαρτίζονται από την νέα έκδοση των κλιμάκων που είχε δοθεί πιλοτικά κατά την διάρκεια του σχολικού έτους 2018-2019 στις τρεις υπό μελέτη ομάδες. Στην νέα μορφή των κλιμάκων έχουν καταγραφεί οι παράγοντες/συνιστώσες, έχουν καθοριστεί για τις τρεις ομάδες του προγράμματος καθώς και έχουν εντοπιστεί τα ψυχομετρικά χαρακτηριστικά τους για τη διερεύνηση των αντιλήψεων και των στάσεων απέναντι στα ζώα. Επιπλέον, σύμφωνα με την νεότερη έκδοση των κλιμάκων εξετάζονται οι πιθανές σχέσεις της αμοιβαίας επίδρασης ανάμεσα στις στάσεις των γονιών και των παιδιών. Στο τέλος, αφού έχει ολοκληρωθεί το κατάλληλα διαμορφωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, οι κλίμακες θα επαναχορηγηθούν έτσι ώστε να εξετασθεί η αλλαγή (εάν υπάρχει) των τριών ομάδων που συμμετείχαν σε αυτό το πρόγραμμα.

3.3. Ερευνητική διαδικασία

Πριν ξεκινήσει η ερευνητική διαδικασία, πραγματοποιήθηκε ενημέρωση στους γονείς των παιδιών και στους εκπαιδευτικούς για τον σκοπό της έρευνας και ζητήθηκε να συμπληρωθεί μία φόρμα συναίνεσης χωρίς να δεσμευτούν ότι πρέπει να συμμετέχουν μέχρι και το τέλος της έρευνας. Έπειτα, οι γονείς συμπλήρωσαν μία κλίμακα, η οποία χορηγήθηκε και στα παιδιά τους. Βάσει της μεθόδου των δομημένων ερωτηματολογίων, συγκεντρώθηκαν τα δημογραφικά στοιχεία του κάθε παιδιού, των γονιών καθώς και των εκπαιδευτικών. Αναλυτικότερα, οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί

συμπλήρωσαν μόνοι τους τα ερωτηματολόγια, ενώ τα ερωτηματολόγια των παιδιών συμπληρώθηκαν είτε από τα μέλη της επιστημονικής ομάδας είτε από τα επιμορφωμένα άτομα που επικουρούσαν για την διεξαγωγή της έρευνας. Όσον αφορά τον χρόνο που απαιτείται για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, οι ενήλικες χρειάζονται περίπου 20' ενώ τα παιδιά γύρω στα 15'.

Με τη μεθοδολογία του σχεδίου εργασίας, οι σχολικές μονάδες παρείχαν τα δικά τους χαρακτηριστικά στις δραστηριότητες που είχαν προταθεί από την επιστημονική ομάδα του ΕΥΖΩΩΝ (2019) και είχαν την δυνατότητα να τροποποιήσουν τις δραστηριότητες σύμφωνα με τα ιδιαίτερα στοιχεία και τα δεδομένα κάθε σχολικής μονάδας καθώς και μπορούσαν να συνεργαστούν με άλλους κοινωνικούς παράγοντες όπως είναι οι τοπικοί φορείς, οι ντόπιοι κάτοικοι και οι ειδικοί επιστήμονες.

Αναλυτικότερα, στην πρώτη φάση, χορηγήθηκαν οι κλίμακες στους γονείς στο εκπαιδευτικούς και στα παιδιά. Στην συνέχεια, έρχεται η δεύτερη φάση που είναι η υλοποίηση των δραστηριοτήτων. Μέσα από ένα τρίμηνο project με διαθεματικές δραστηριότητες σχεδιασμένες σύμφωνα με το ΔΕΠΠΣ του Νηπιαγωγείου, με την χρήση διάφορων τεχνικών και μεθόδων τα παιδιά προσλαμβάνουν μία ολόπλευρη ανάπτυξη γύρω από τα ζώα συντροφιάς. Τα παιδιά συνεργάζονται, επικοινωνούν, αναπτύσσουν την δημιουργικότητά τους και αναλαμβάνουν ρόλους και ευθύνες. Οι εκπαιδευτικοί, μέσω του προγράμματος έχουν την δυνατότητα να αλληλεπιδράσουν και να συζητήσουν με τους μαθητές τους για τα θέματα που θα διερευνούν μέσα στην τάξη. Έχοντας την τεχνολογία στο πλευρό τους και μέσω της δημιουργίας μια κοινότητας μάθησης, εκπαιδευτικοί και μαθητές προσχολικής ηλικίας βρίσκονται σε συνεχή επαφή, ανταλλάσσουν απόψεις, έχουν κοινούς στόχους, μοιράζονται τις ιδέες τους για την κάθε δραστηριότητα και παρουσιάζουν τις πληροφορίες και τις γνώσεις τους. Συνδυάζοντας όλα τα παραπάνω στοιχεία γίνεται συστηματική προσπάθεια να εστερνιστούς θετικές στάσεις για την συνύπαρξη των ανθρώπων με τα ζώα.

Οι δραστηριότητες που προτείνονται να υλοποιηθούν από τους εκπαιδευτικούς έχουν ως στόχο να καλύψουν τις ακόλουθες βασικές θεματικές ενότητες:

1. Ευθύνη απέναντι στα ζώα
2. Νομική συμπεριφορά προς τα ζώα
3. Γνώσεις για τα ζώα
4. Θετικές στάσεις και αμοιβαία επίδραση με τα ζώα
5. Αρνητικές στάσεις και κακοποίηση ζώων
6. Η επίδραση των γονιών σε θέματα που έχουν να κάνουν με τα ζώα
7. Παράνομη συμπεριφορά προς τα ζώα
8. Στερεότυπα κατά των ζώων

4. Αποτελέσματα

Στο τμήμα αυτού του κειμένου μας εστιάζουμε σε ποιοτικού τύπου αποτελέσματα ενός μικρού μέρους της ευρύτερης αυτής έρευνας. Ένα από τα νηπιαγωγεία που πήραν μέρος σε αυτή την έρευνα ήταν ένα περιφερειακό νηπιαγωγείο λίγο έξω από την πόλη του Ηρακλείου Κρήτης. Το 2-θέσιο αυτό Νηπιαγωγείο αποτελούνταν από 33 νήπια και προνήπια και 3 Εκπαιδευτικούς (2 Νηπιαγωγούς και μία παράλληλης στήριξης).

Οι κλίμακες με τις ερωτήσεις που δόθηκαν στα παιδιά χωρίστηκαν σε 7 κατηγορίες και καταγράφηκαν οι απαντήσεις της μορφής «Ναι», «Όχι», «Δεν ξέρω» με τη μορφή ατομικής συνέντευξης με κάθε παιδί. Η 1^η κατηγορία αφορά στην ενσυναίσθηση των παιδιών προς τα ζώα και περιλάμβανε 8 ερωτήσεις (π.χ. «Τα ζώα δεν πονάνε όταν τα χτυπάνε»). Η 2^η κατηγορία αφορά την φροντίδα και την υγεία των ζώων και περιελάμβανε 6 ερωτήσεις (π.χ. «Τα ζώα χρειάζονται γιατρό»). Η 3^η κατηγορία περιελάμβανε ερωτήσεις για τη βία απέναντι στα ζώα (π.χ. «Γελάω όταν τραβιάω την ουρά και τα αυτιά του ζώου»). Η 4^η κατηγορία αφορούσε τις στάσεις των γονέων των παιδιών και των εκπαιδευτικών (π.χ. «Η μαμά μου δεν με αφήνει να πλησιάζω τα ζώα που ζουν στο δρόμο»). Η 5^η κατηγορία αφορούσε τις συμπεριφορές απέναντι στα αδέσποτα ζώα και περιελάμβανε 3 ερωτήσεις (π.χ. «Θα ήθελα εγώ και οι φίλοι μου να ταΐζουμε τα ζώα που ζουν στο δρόμο») και η 6^η κατηγορία αφορούσε τον φόβο προς τα ζώα («Όταν με πλησιάζει ένα ζώο φοβάμαι μη με δαγκώσει»). Τέλος, η 7^η κατηγορία είχε ερωτήσεις για την χαρά που αποκτούν τα παιδιά με την αλληλεπίδρασή τους με τα ζώα (π.χ. «Το παιχνίδι με ένα ζώο είναι καλύτερο από εάν ηλεκτρονικό παιχνίδι»).

4.1. Αποτελέσματα ανάλογα το φύλο

Όσον αφορά τις απαντήσεις αγοριών και κοριτσιών του δείγματος της έρευνάς μας στις ερωτήσεις ενσυναίσθησης τα κορίτσια φαίνεται να δείχνουν μεγαλύτερη ενσυναίσθηση απέναντι στα ζώα από ότι τα αγόρια. Αναλυτικότερα, τα περισσότερα αγόρια δήλωσαν ότι δεν θα ήθελαν στο σπίτι τους ένα ζώο με ειδικές ανάγκες και πιστεύουν ότι τα ζώα δεν πονάνε όταν τα χτυπάμε και δεν στεναχωριούνται όπως οι άνθρωποι. Τα περισσότερα κορίτσια από την άλλη πλευρά απάντησαν θετικά στην ερώτηση που αναφερόταν στο γεγονός ότι τα ζώα πρέπει να είναι συνέχεια δεμένα. Τα περισσότερα παιδιά (τα 26 από τα 33) δήλωσαν ότι πρέπει να φροντίζουμε και να προσέχουμε τα ζώα, να είναι καθαρά και υγιή. Υπήρχαν όμως και κάποια αγόρια που θεωρούσαν ότι δεν χρειάζεται να κάνουμε εμβόλια στα ζώα και περισσότερα ότι δεν χρειάζεται να τα πηγαίνουμε στο γιατρό. Παρατηρώντας και τις απαντήσεις των κοριτσιών φαίνεται πως κάποια κορίτσια δεν θεωρούν αναγκαίο να φροντίζουμε τα ζώα από ψύλλους και τσιμπούρια (ίσως να μην γνώριζαν ότι είναι βλαβερά για το ζώο).

Σχετικά με τις ερωτήσεις που αφορούν την βία απέναντι στα ζώα, τα αποτελέσματα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αναλυτικότερα, 2 κορίτσια γελάνε όταν τραβάνε την ουρά του ζώου, θεωρούν ότι πρέπει να σκοτώνονται τα αδέσποτα ζώα και κλωτσάνε τα ζώα όταν κάνουν φασαρία ενώ κανένα αγόρι δεν συμφώνησε στα παραπάνω. Στα ίδια επίπεδα ήταν οι απαντήσεις αγοριών και κοριτσιών στην ερώτηση αν οι άνθρωποι που χτυπούν τα ζώα πρέπει να τιμωρούνται. Πάνω από τα μισά παιδιά από κάθε φύλο ανέφεραν ότι δεν χρειάζεται να τιμωρούνται. Επίσης, στην ερώτηση που αφορούσε για το πέταγμα της πέτρας στα ζώα για αστείο, πολλά αγόρια το βρήκαν διασκεδαστικό ενώ πολύ λίγα κορίτσια συμφώνησαν μαζί τους. Όσον αφορά τις απαντήσεις των παιδιών για τους γονείς τους, δεν παρουσιάστηκαν ιδιαίτερες διαφορές. Το σημείο που εντοπίστηκαν κάποιες διαφορές ήταν στα κορίτσια που τα περισσότερα δεν τα άφηνε ο μπαμπάς τους να πλησιάζουν τα ζώα και κάποιες μαμάδες κοριτσιών που φοβόντουσαν τα ζώα στον δρόμο. Επίσης, στην ερώτηση για το αν συζητάει η νηπιαγωγός στα παιδιά για τα ζώα τα περισσότερα παιδιά απάντησαν θετικά.

Στις απόψεις και αντιλήψεις που έχουν τα παιδιά για τα αδέσποτα ζώα δεν επισημάνθηκαν διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών. Φόβο προς τα ζώα παρουσίασαν τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια. Πιο συγκεκριμένα, 7 από τα 15 αγόρια εξέφρασαν φόβο και 10 από τα 18 κορίτσια. Όσον αφορά την χαρά που αντλούν τα παιδιά από την αλληλεπίδρασή τους με τα ζώα, δεν υπάρχουν διαφορές στις απαντήσεις μεταξύ των δύο φιλών. Αγόρια και κορίτσια απολαμβάνουν να περνούν χρόνο με τα ζώα.

4.2. Αποτελέσματα ανάλογα την ηλικία

Στο κομμάτι της ενσυναίσθησης φαίνεται να υστερούν τα προνήπια. Αυτό φαίνεται από τις απαντήσεις που έδωσαν σε ερωτήσεις που αφορούσαν τον πόνο των ζώων και τις καταστάσεις που βιώνουν όταν τα ζώα είναι συνέχεια δεμένα. Υπήρχαν επίσης και νήπια (το 1/3) που δήλωσαν ότι τα ζώα νιώθουν το συναίσθημα της λύπης όπως οι άνθρωποι. Όσον αφορά την υγεία και την φροντίδα των ζώων τα νήπια φαίνεται να είναι καλοί γνώστες πάνω σε αυτό το αντικείμενο, όμως τα προνήπια υστερούν στο κομμάτι του κτηνίατρου. Τα μισά νήπια δεν ήξεραν ότι και τα ζώα πηγαίνουν στον γιατρό πόσο μάλλον ότι πρέπει να τους κάνουμε και εμβόλια. Περνώντας στο κομμάτι της βίας προς τα ζώα, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι τα προνήπια δεν θεωρούν σωστό να γελάς άμα τραβάς την ουρά ενός ζώου αλλά πολλά παιδιά πιστεύουν ότι έχει πλάκα να πετάς πέτρες στα ζώα. Ακόμη, εκεί που φαίνονται οι ελλιπείς γνώσεις τόσο των νηπίων όσο και των προνήπιων είναι στο ότι απάντησαν αρνητικά όταν ερωτήθηκαν αν θα πρέπει να τιμωρούνται όσοι βασανίζουν ή χτυπούν τα ζώα.

Στο τμήμα της έρευνας που περιλαμβάνονται ερωτήσεις για τις συνήθειες των γονέων των παιδιών και του/της εκπαιδευτικού τους, δεν υπήρχαν ιδιαίτερες διαφορές στις απαντήσεις μεταξύ των νηπίων και των προνηπιών παρά μόνο στην ερώτηση

που αφορούσε την νηπιαγωγό Πιο συγκεκριμένα, ενώ μόνο 3 από τα 12 νήπια είχαν ακούσει από τη νηπιαγωγό να μιλάει για τα ζώα, 7 από τα 11 προνήπια δεν είχαν ακούσει κάτι. Το σημείο που δεν βρέθηκαν διαφορές μεταξύ των απαντήσεων σε ερωτήσεις ήταν εκείνες που αφορούσαν τις συμπεριφορές και στάσεις που έχουμε απέναντι στα αδέσποτα ζώα καθώς και τον φόβο απέναντι σε αυτά. Τέλος, εξετάζοντας την τελευταία κατηγορία, η οποία περιέχει ερωτήσεις για την χαρά που μας προσφέρουν τα ζώα, η μόνη διαφορά ήταν ότι υπήρχαν περισσότερα προνήπια που προτιμάνε να παίζουν με ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι παρά με ένα ζώο.

4.3. Αποτελέσματα ανάλογα την ιδιοκτησία ή όχι κατοικίδιου ζώου

Διαφορές στις συμπεριφορές και στις αντιλήψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας υπάρχουν ανάμεσα και στα παιδιά που ζουν σε ένα περιβάλλον με κατοικίδιο ζώο και στα παιδιά που δεν έχουν κατοικίδιο ζώο στο σπίτι. Αναλυτικότερα, για το δείγμα της έρευνάς μας οι κατηγορίες που εντοπίζονται διαφορές είναι εκείνη της ενσυναίσθησης απέναντι στα ζώα, της φροντίδας που πρέπει να λαμβάνουν τα ζώα από τους ανθρώπους και τους σωστούς τρόπους υγιεινής, την βία απέναντι στα ζώα, και την χαρά που εκλαμβάνουν τα παιδιά από την συνεύρεση τους με τα κατοικίδια. Όσον αφορά το κομμάτι της ενσυναίσθησης, φαίνεται πως τα παιδιά που δεν έρχονται σε καθημερινή επαφή με τα κατοικίδια ζώα υστερούν σε αυτό το κομμάτι και δεν φαίνεται να νοιάζονται για τα συναισθήματα των ζώων. Έπειτα, προχωρώντας στην φροντίδα και στην καθημερινή υγιεινή των ζώων κάποια παιδιά που είχαν κατοικίδιο ζώο δεν γνώριζαν ότι πρέπει να τους κάνουμε εμβόλια, όμως ήξεραν ότι τα ζώα πρέπει να επισκέπτονται τον κτηνίατρο. Αντίθετα, κάποια παιδιά από εκείνα που δεν είχαν κατοικίδιο ζώο στο σπίτι δεν απάντησαν θετικά στην ερώτηση που αφορούσε τις επισκέψεις των ζώων στον κτηνίατρο.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι για κάποια από τα παιδιά που δεν γνώριζαν για τα εμβόλια στα ζώα ίσως να ευθύνεται το γεγονός ότι τα ζώα που είχαν σπίτι τους άνηκαν στην κατηγορία των ζώων του αγροκτήματος. Περνώντας στο κομμάτι της βίας προς τα ζώα φαίνεται πως και οι δύο ομάδες παρουσιάζουν αρκετές ελλείψεις σε αυτό τον τομέα. Τα παιδιά που έχουν κατοικίδιο υστερούν στο κομμάτι της τιμωρίας των ανθρώπων που βασανίζουν ή κακοποιούν τα ζώα ενώ τα παιδιά χωρίς κατοικίδιο είναι αρκετά οικεία με την ιδέα του πετάγματος πέτρας σε αυτά. Επίσης, μόλις δύο είναι τα παιδιά με κατοικίδιο ζώο που έχουν επιθετικές τάσεις απέναντι στα ζώα που κάνουν φασαρία.

Τέλος, η τελευταία κατηγορία που εμφάνισε διαφορές ήταν εκείνη που περιγράφει την χαρά που αντλούν τα παιδιά με την συναναστροφή τους με τα κατοικίδια ζώα τους. Τα περισσότερα παιδιά χωρίς κατοικίδιο ζώο απάντησαν «Δεν ξέρω» στην ερώτηση «*Το παιχνίδι με ένα ζώο είναι καλύτερο από ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι*». Η απάντηση αυτή σε συνδυασμό με την αρνητική απάντηση των παιδιών που δεν

έχουν κατοικίδιο ζώο οφείλεται στην ελλιπή εμπειρία και συναναστροφή με ζώα. Υπήρχαν και κάποια παιδιά, με κατοικίδιο ζώο, που δεν βρίσκουν διασκεδαστικό το παιχνίδι με τα κατοικίδια ζώα. Αυτό, όμως, οφείλεται στο γεγονός ότι τα κατοικίδια ζώα αυτών των παιδιών είναι ζώα του αγροκτήματος, όπως κατσίκες και κότες.

5. Συμπεράσματα - Συζήτηση

Τα αρχικά ποιοτικά συμπεράσματα της έρευνας φανερώνουν ότι τα κορίτσια αλλά και τα νήπια παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά ενσυναίσθησης προς τα ζώα σε σχέση με τα αγόρια και τα νήπια αντίστοιχα. Ταυτόχρονα, παρατηρήθηκαν και υψηλότερα ποσοστά στην βία απέναντι στα ζώα. Ακόμη, τα αγόρια έχουν λιγότερες γνώσεις για τη σωστή υγιεινή των ζώων όμως και τα δύο φύλα υστερούν σε γνώσεις που βασίζονται στα δικαιώματα των ζώων και την στάση που θα πρέπει να έχουμε στους ανθρώπους που τα βασανίζουν. Οι ίδιες λανθασμένες- ελλιπείς γνώσεις φαίνονται να επικρατούν και μεταξύ νηπίων και προνήπιων. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο είναι ότι κάποια παιδιά προνηπιακής ηλικίας προτιμάνε να παίζουν με ηλεκτρονικές συσκευές και όχι με ένα ζώο, ενώ όλα τα νήπια προτίμησαν την συνηγορία του ζώου.

Επιπρόσθετα, μελετώντας τα αποτελέσματα που συλλέχθηκαν από το ερωτηματολόγιο που χορηγήθηκε στα παιδιά καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά που έχουν ένα τουλάχιστον κατοικίδιο ζώο έχουν πιο αναπτυγμένο το αίσθημα της ενσυναίσθησης. Ανατρέχοντας στο θεωρητικό πλαίσιο αυτής της έρευνας μπορεί κανείς να δει ότι και σε άλλες έρευνες είχαν βρεθεί συναφή αποτελέσματα. Αρχικά, ο Bailey (1987) αναφέρει ότι τα παιδιά που ήρθαν σε επαφή με ένα κουτάβι και μάθαιναν πράγματα για αυτό ανέπτυξαν μεγαλύτερα νούμερα ενσυναίσθησης σε σύγκριση με τα παιδιά που απλά μάθαιναν πράγματα για τους σκύλους ή με την ομάδα ελέγχου όπως και οι Ascione & Weber (1996).

Επιπρόσθετα, φαίνεται ότι τα παιδιά χωρίς κατοικίδιο στο σπίτι παρουσίασαν περισσότερο επιθετικές τάσεις απέναντι στα ζώα σε σχέση με τα παιδιά με κατοικίδιο ζώο. Σύμφωνα με τους Endenburg & Lith (2011), στην ανάπτυξη των παιδιών συμπεριλαμβάνεται και η ανάπτυξη της αίσθησης της κοινωνικής ηθικής ή ηθικής ευθύνης. Έτσι, οικοδομείται η αυτοεκτίμησή τους, ένα κομμάτι που ίσως να μην έχουν αναπτύξει πλήρως τα παιδιά χωρίς κατοικίδιο ζώο στο σπίτι.

Ολοκληρώνοντας θα πρέπει να αναφερθεί ότι τα αρχικά ποιοτικά αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν στο άρθρο αποτελούν ένα μικρό μέρος της ευρύτερης έρευνας που έχει υλοποιηθεί από την ομάδα του ΕΥΖΩΩΝ (2019). Ουσιαστικά, θα έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο τα ποσοτικά στοιχεία που θα προκύψουν από το σύνολο των νηπιαγωγείων που συμμετείχαν στην έρευνα καθώς και τα στοιχεία που θα αναδεικνύονταν με την επαναχορήγηση των κλιμάκων στο σύνολο του δείγματος

της έρευνας μετά την πραγματοποίηση των κατάλληλων δραστηριοτήτων που είχαν εκπονηθεί από την επιστημονική ομάδα του προγράμματος. Επιπρόσθετα, θα έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα αποτελέσματα που θα προκύψουν από την ανάλυση των ερωτηματολογίων τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των γονέων.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- ΕΥΖΩΩΝ (2019) *Μαθαίνοντας να ζούμε με τα ζώα: δράσεις για την ευαισθητοποίηση παιδιών γονιών και εκπαιδευτικών για τα ζώα συντροφιάς*, <http://eyzwwn.edc.uoc.gr/>
- Κρυσταλλίδου, Ε. (2016) *Αντιλήψεις για τη σχέση ανθρώπου- ζώων: Μορφές ψυχο-παιδαγωγικής παρέμβασης με τη βοήθεια ζώων στο πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής* (Διπλωματική εργασία). Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Παπαδοπούλου, Π. (2003) *Αντιλήψεις παιδιών και εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για τα ζώα* (Διδακτορική διατριβή). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ξενόγλωσση

- Ascione, F. R., Weber, C. V. (1996) Children's attitudes about the humane treatment of animals and empathy: one-year follow up of a school-based intervention. *Anthozoös*, 9, 188-195.
- Almeida, A., Vasconcelos, C. & Strecht-Ribeiro, O. (2015) Attitudes toward Animals: A Study of Portuguese Children. *Anthozoös. A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals*, 27(2), 173-190.
- Bailey, C. (1987) *Exposure of Preschool Children to Companion Animals: Impact on Role-Taking Skills* (Unpublished master's thesis). Oregon State University, Oregon.
- Beck, A.M. & Katcher, A.H. (1983) *Between Pets and People: The Importance of Animal Companionship*, New York: G.P. Putnam's Sons.
- Brown, S. G. & Rhodes, R. E. (2006) Relationships among dog ownership and leisure-time walking in western Canadian adults. *American Journal of Preventative Medicine*, 30, 131-136.
- DeLoache, J. S., Pickard, M. B. & LoBue, V. (2011) *How very young children think about animals*. In P. McCardle, S. McCune, J. A. Griffin & V. Maholmes (Eds.), *How animals affect us: Examining the influences of human-animal interaction on child development and human health* (p. 85-99). American Psychological Association.

- Endenburg, N. & van Lith, H. A. (2011) The influence of animals on the development of children. *The Veterinary Journal*, 190(2), 208-214.
- Hansen, K., Messinger, C., Baun, M. & Megel, M. (1999) Companion Animals Alleviating Distress in Children. *Anthrozoös. A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals*, 12(3), 142-148.
- Hendrix, C. & Poresky, R. (1990) Differential Effects of pet presence and pet-bonding on young children. *Psychological Reports*, 67, 51-54
- Henry, C. L. & Susan L. Crowley (2015) The Psychological and Physiological Effects of Using a Therapy Dog in Mindfulness Training, *Anthrozoös*, 28(3), 385-402.
- Hochhausen, N., Altmaier, E. M., McQuellon, R., Davies, S. M., Papadopolous, E., Carter, S., et al. (2007) Social support, optimism, and self-efficacy predict physical and emotional well-being after bone marrow transplantation. *Journal of Psychosocial Oncology*, 25, 87-101.
- Kellert, S. R. (1985) Attitudes toward animals: Age-related development among children. *Journal of Environmental Education*, 16(3), 29-39.
- Nathanson, D.E., Castro, D., Friend, H., McMahan, M. (1997) Effectiveness of short-term dolphin-assisted therapy for children with severe disabilities. *Anthrozoös*, 10, 90-100.
- Nikolaeva, S. N. (2008) The ecological education of preschool children. *Russian Education & Society*, 50(3), 64-72.
- Paul, E.-S. & Serpell, J. A. (1993) Pet ownership in childhood: its influence on attitudes towards animals, *Applied Animal Behaviour Science*, 35(3), 296-296.
- Poresky, R.H., Hendrix, C., Mosier, J.E., Samuelson, M.L. (1987) The companion animal bonding scale: internal reliability and construct validity. *Psychological Reports*, 60, 743-746.
- Rigney, J. C. & Callanan, M. A. (2011) Patterns in parent-child conversations about animals at a marine science center. *Cognitive Development*, 26(2), 155-171.
- Tardif-Williams, Ch. Y. & Bosacki, S. L. (2015) Evaluating the Impact of a Human Education Summer-Camp Program on School-Aged Children's Relationship with Companion Animal. *Anthrozoös. A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals*, 28(4), 587-600.
- Wells, D. (2009) The Effects of Animals on Human Health and Well-Being. *Journal of Social Issues*, 65(3), 523-543.
- Wishon, P. (1987) An examination of childhood-companion animal interactions in facilitating physical, emotional and social well-being. *Early Child Development and Care*, 29(4), 417-433.